

Стрюк Лариса
канд. філол. наук, проф.,
ДВНЗ "Криворізький державний
педагогічний університет";
Шалацька Ганна
канд. філол. наук, ст. викл.,
ДВНЗ "Криворізький
національний університет"

ХУДОЖНЄ ВІДОБРАЖЕННЯ СВІТУ САМОТНОСТІ ТА СИРІТСТВА У РАННІЙ ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА

У статті розглянуто особливості художнього відображення світу самотності та сирітства у ранній творчості Т. Шевченка, зокрема виявлено різні типи сиріт, що зображені у ліричних та ліро-епічних творах поета, з'ясовано специфіку інтерпретації відчуття самотності. Звернена увага на художні засоби, до яких найчастіше вдається Т. Шевченко у створенні відповідної трагіко-драматичної тональності ліричної оповіді про самотність чи сирітство ліричного персонажа, ліричного "я" чи власне автора.

Ключові слова: художній світ; художнє відображення; відчуття самотності; образ сироти; риторичні конструкції; трагіко-драматичне світовідчуття; психологічний стан; автор; ліричне "я".

У часи дефіциту любові та милосердя творчість Тараса Григоровича Шевченка пробуджує та актуалізує національні духовні цінності, важливі у формуванні багатогранної й самодостатньої особистості. Уся творчість поета-гуманіста пройнята пафосом усеохоплюючої любові до України та її знедоленого народу у часи приниження людської гідності. Він намагався висвітлити кожну сторінку з життя українського народу, яка струменить болем окремої особистості та цілого народу.

Сучасне літературознавство вимагає глибинного перепрочитання творів Великого Кобзаря з метою пізнання світовідчуття власне автора та його ліричних героїв, що дасть яскраве уявлення про духовну атмосферу епохи та прагнення Т. Шевченка спонукати сучасників до гармонізації відносин людини і суспільства. Проблеми заглиблення у художній світ Т. Г. Шевченка присвятили свої праці Ю. Барабаш ("В останню тяжкую минуту... Мотив смерті в поезії Т. Шевченка" (2006), "Просторинь Шевченкового слова" (2011)), Т. Бовсунівська ("Художня концепція жінки у творчості Тараса Шевченка" (1999)), О. Боронь ("Образ саду у творчості Тараса Шевченка: генеза та семантика" (2008)), А. Віннічук ("Християнські релігійні моделі Тараса Шевченка в дискурсивному полі Івана Огієнка" (2015)), Ю. Гончар ("Творчість Тараса Шевченка у світлі гендерного аналізу" (2009)), І. Дзюба ("Тарас Шевченко. Життя і творчість" (2008)), П. Зайцев ("Як творив Шевченко-поет (2009)), Г. Клочек ("Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація" (1998), "Художнє мислення автора системо/формо/стиле-творчий чинник" (2005)), Ю. Луцький ("Архетип байстрика в поезії Шевченка" (1993)), Т. Мейзерська ("Проблема

індивідуальної міфології Шевченка" (1997), "Типологія імагінативного мислення Т. Шевченка" (2013)), В. Мельник ("Природа в творчості Т. Шевченка" (2014)), В. Мовчанюк ("Медитативна лірика Т. Г. Шевченка" (1993)), М. Моклиця ("Покритка в творчості Шевченка (Психоаналітична інтерпретація)" (2000)), Д. Наливайко ("Стиль поезії Шевченка" (2007)), А. Скоць ("Щоб слово пламенем взялось: поетичний світ Тараса Шевченка" (2013)), В. Смілянська ("Шевченкознавчі роздуми" (2005)), Л. Стрюк ("Особливості моделювання нещасливої жіночої долі у поемах Т. Г. Шевченка" (2015)), Л. Ушкалов ("Гуманізм Тараса Шевченка" (2007)), Р. Харчук ("Імперські та колоніальні етнотипи у творчості Тараса Шевченка" (2006)), О. Шаф ("Мотив руйнації родинних стосунків у поезії Тараса Шевченка в гендерному ракурсі" (2013)), Ю. Шевельов ("Критика поетичним словом: молодий Шевченко визначає своє місце в історії літератури та дещо про "білі плями" (1991)) та інші.

Як бачимо, творчість Т. Г. Шевченка, його художній світ постає у центрі уваги сучасних літературознавців, але художнє втілення світу самотності та сирітства ще залишається поза увагою дослідників, хоча становить собою смислову домінанту ліричних та ліро-епічних творів поета-романтика і поета-реаліста. Це художнє явище потребує ґрунтовного дослідження.

Ми поділяємо думку Т. Мейзерської відносно того, що Т. Г. Шевченку було властиве імагінативне мислення, тобто мислення уявою, якою "поет одномоментно схоплював цілісність – усю гаму образів, ситуацій, їх композиційного поєднання" [3, с. 55]. На думку дослідниці, Шевченкове художнє мислення "реалізує універсальну співвіднесеність усіх елементів, що виливається в постійних ідентифікаціях і творить єдність світу і душі" [2, с. 59].

П. Зайцев помітив, що у творах поета "межі між реальним і уявним [...] часто затиралися [1, с. 29]. Тому, на нашу думку, образи його поетичних творів були такі яскраві, а світовідчуття власне автора, його ліричних персонажів переконливим, достовірним, що дає уявлення про художню майстерність митця у відтворенні духовної атмосфери епохи та співвіднесення людини і дійсності в ній.

Як справедливо зазначає О. Шаф, "мотив руйнування родинних стосунків у творчості Тараса Шевченка набуває статусу мета мотиву внаслідок функціонування на різних рівнях змістової структури його творів: ситуація розладу родини, що виявляється через її неповноту (смерть, зраду, відсутність одного з батьків, втрату, зникнення дітей тощо), деформація родинних звичаїв (позашлюбні діти, кровозмішення, ненависть, убивство рідних), проектується на український світ, що теж переживається ліричним героєм як дисгармонійний" [4, с. 103]. Саме тому найбільючішою проблемою у людському житті постає сирітство, а у світовідчутті людини – самотність. Ми ставимо перед собою завдання дослідити особливості художнього відображення світу самотності та сирітства у ранній творчості Т. Г. Шевченка.

Духовний світ особистості, її світовідчуття все життя були в центрі творчої уваги Т. Г. Шевченка. Світ самотності розлучених закоханих постає у баладі "Причинна", головна героїня якої з суму та журби за милим, "що торік покинув" [5, с. 10], стає причинною, "бо так ворожка поробила, / Щоб менше скучала" [5, с. 9]. Автор передає переживання дівчини через низку уявних ситуацій втрати коханого: "та, мабуть, і згинув!" [5, с. 10], "орел вийняв карі очі / На чужому полі, / Біле личко вовки з'їли" [5, с. 10]. Нанизування тривожних образів створює трагіко-драматичну картину смерті самотнього козака, якого не поховано і не оплакано ("Не вимили біле личко Слізеньки дівочі" [5, с. 10]), який "в домовину / Сиротою ляже!" [5, с. 10]. Ключовими фразами, що передають безвихідь ситуації, є "така його доля" і "така її доля" [5, с. 10].

Авторська мова сповнена співчуття до дівчини-сироти, яка щиро полюбила "козацькі очі", та драматизму, що передає риторичне запитання та народнописенне порівняння: "Кого ж їй любити? ні батька, ні неньки: / Одна, як та пташка в далекому краю" [5, с. 10]. Акцент робиться також на соціальній незахищеності сироти, з якої можуть глузувати ("люди чужії її засміють" [5, с. 11]). Автор протиставляє світ природи і людського суспільства:

Щаслива голубка: високо літає,
Полине до Бога – милого питає.
Кого ж, сиротина, кого запитає... [5, с. 11].

У баладі постає виразно кордоцентрична позиція, зумовлена особливістю жіночої психології: "Не так серце любить, щоб з ким поділиться" [5, с. 11]. Авторське співчуття героїні виражається риторичною конструкцією: "О боже мій милий! така твоя воля, / Таке її щастя, така її доля!" [5, с. 11].

Зі світом самотності та сирітства у баладі Т. Г. Шевченка пов'язаний мотив смерті, виражений зокрема в образах нехрещених дітей, що перетворились на русалок, які шукають одинаків, щоб "погратись". Автор передає через дії героїні, її відчуття, безвихідь ситуації, коли за міфічними уявленнями у час розгулу нечистої сили людина потрапляє у полон до русалок:

...лізе вверх по стовбуру
До самого краю...
На самий верх на гілляччі
Стала... в серце коле!
Подивилась на всі боки
Та й лізе додола.
Кругом дуба русалоньки
Мовчки дожидали;
Взяли її сердешную,
Та й залоскотали... [5, с. 13].

Співчуття та сум автора підкреслює епітет "сердешная". Трагіко-драматичне світовідчуття створюється за допомогою контрасту між ранковим пробудженням природи і змарнованою людською долею дівчини-сироти, яка приречена загинути, тільки-но розквітнувши у своїй дівочій вроді.

Поет вдається до зображення народних прикмет, що віщують біду та смерть: "Сичі в гаю перекликались" [5, с. 9], "Утомився вороненький, / Іде спотикнеться..." [5, с. 15]. Подається і психологічний стан козака, якого чекає невідворотне горе, та його передчуття: "коло серця козацького / Як гадина в'ється" [5, с. 15]. У творі звучить відчай і докір козака "чужим людям", які зруйнували його життя, позбавивши щастя бути з коханою, прирекли на самотність, і, врешті, на смерть:

"За що ж вони розлучили
Мене із тобою?"
Зареготавсь, розігнався –
Та в дуб головою! [5, с. 15].

Балада завершується риторичним запитанням, що має відкритий характер та спрямоване на реципієнта, спонукаючи задуматись над долею загиблих молодих, сповнених життєвої сили сиріт:

Поховали громадою,
Як слід, по закону.
Насипали край дороги
Дві могили в житі,
Нема кому запитати,
За що їх убито? [5, с. 16].

Цими рядками автор висловлює звинувачення тим суспільним обставинам, які гублять молодих беззахисних сиріт.

Щемом самотнього серця дівчини, що зазнала розлуки з коханим, перейнято вірш Т. Шевченка "Вітре буйний, вітре буйний". У творі постає світ переживань дівчини, що виявляється у її страхах щодо можливої втрати милого. Вона, як і Ярославна, звертається до природних стихій, щоб допомогли знайти його. Вона просить буйного вітра спитати синє море, "може милого втопило" [5, с. 17]. Вона сама готова через нестерпність самотності втопити "своє горе", "свою недоленьку" [5, с. 17], стати русалкою:

На дно моря кану
Найду його, пригорнуся,
На серці зомлію [5, с. 17].

Життя для дівчини, що втратила коханого, втрачає сенс: "Коли згинув чорнобривий – / То й я погибаю" [5, с. 18]. Вона просить вітра нести її душу туди, де милий, "червоною калиною / Постав на могилі. / Буде легше в чужім полі сироті лежати" [5, с. 18]. Т. Шевченко психологічно вмотивовано, художньо своєрідно розгорнув у вірші народнописанні образи, увівши їх у соціальний контекст, окреслений ключовими словами: "сирота", "чужина". Психологічний стан самотньої дівчини увиразнено уявним персоніфікованим образом калини на ймовірній могилі коханого:

Увечері посумую,
А вранці поплачу.
Зійде сонце – утру сльози,
Ніхто не побачить... [5, с. 18].

З цього вірша мотив сліз стає провідним у поетичному світі поета, який особливе місце надасть сльозам, яких ніхто не бачить, тобто прихованим.

Світ сирітства і самотності постає і у вірші "На вічну пам'ять Котляревському", побудованого на розгорнутому паралелізмі. У першій частині твору постає "одинок" [5, с. 19] гніздечко соловейка, спів якого втішав сиротину, "що до світа встає працювати" [5, с. 19], дівчину, "Що милого щодень виглядає, / В'яне, сохне сиротою, / Де дітись, не знає; / Піде... поплакати в лози" [5, с. 19]. Від співу соловейка "сохнуть дрібні сльози", "ніби з милим розмовляла" [5, с. 19].

У другій частині образ І. Котляревського зіставляється з солов'єм: "Старий Котляревський отак щебетав; замовк неборака, сиротами кинув..." [5, с. 21]. Т. Шевченко вперше у цьому вірші масштабно подає духовне сирітство народу, що втратив свого поета, акцентуючи на тому, що "все сумує" [5, с. 21]. Заслугою І. Котляревського, як вважає Т. Шевченко, є те, що він "всю славу козацьку за словом єдиним / Переніс в убогу хату сироти" [5, с. 22]. Ліричне "я" твору споріднене з "я" власне автора, який теж "одинокий. Сирота на світі, в чужому краю. ...Згадаю родину, згадаю, заплачу, як тая дитина... Сироту усюди люди засміють..." [5, с. 22]. Ці рядки постають як своєрідне узагальнення соціальної беззахисності сироти.

Т. Г. Шевченко звертається до І. П. Котляревського зі словами: "Праведная душе! Прилини до мене хоч на одно слово / Та про Україну мені заспівай" [5, с. 22]. Власне автор як поет-патріот прагне хоч уявно полінути у рідний край, де "з вітром могила в степу розмовляє" [5, с. 22], бо тільки там він відчуває, що "не одинокий був би з нею" [5, с. 22]. Як бачимо, біль сирітства та самотності струменить з душі самого поета, має автобіографічні витoki, визначає доміанти світовідчуття.

Невдоволеність світом стає своєрідним поштовхом для ліричного героя поетичних творів Т. Г. Шевченка щодо пошуку кращої долі. У вірші "Тече вода в синє море" козак "пішов світ за очі", "покинув / Батька, не-ньку старенькую, молоду дівчину...", "думав, доля зострінеться – спітка-лося горе" [5, с. 23]. Автор застерігає свого героя:

На чужині не ті люди,
Тяжко з ними жити.
Ні з ким буде поплакати,
Ні поговорити [5, с. 23].

Саме чужина призводить козака до духовного сирітства та самоти. Щоб окреслити безвихідь ліричного героя в цій ситуації, автор використовує народнопісенний образ ("шляхи біті заросли тернами" [5, с. 23]), протиставлення ("а журавлі летять собі на той бік ключами" [5, с. 23]), що виражає природну свободу птахів і соціальну несвободу людини. І у цьому творі постає наскрізний для лірики поета образ плачу ("плаче козак" [5, с. 23]), який акцентує на трагіко-драматичному світовідчутті ліричного героя.

Ця ж тема сирітства підхоплюється віршем "Думка". Вже перші рядки виражають авторську позицію щодо тяжкого життя сироти в антигуманному суспільстві:

Тяжко, важко в світі жити
Сироті без роду:
Нема куди прихилиться, –
Хоч з гори та в воду.
...Щоб не нудить світом [5, с. 24].

Самотність і сирітство особистості, яка постає у центрі поетичних творів Т. Г. Шевченка, зумовлюють появу екзистенційних мотивів, що виражаються у прагненні ліричного героя рятуватися від неолі смертю ("Утопився б, – тяжко жити" [5, с. 24]). Сповнені драматизму рядки накреслюють життєвий шлях сироти на чужині: "Пішов козак, сумуючи, ...шукав долі в чужім полі / Та там і загинув" [5, с. 25]. Ці рядки акцентують на безперспективності життя сироти, приреченості на загибель.

Нестерпність духовної самотності у вірші "Думи мої, думи" ліричний герой передає риторичними конструкціями, зумовленими контекстом твору: "Нащо вас кохав я, нащо доглядав? / Чи заплаче серце одно на всім світі, / Як я з вами плакав?.. [...] / Одну сльозу з очей карих – / І... пан над панами!.." [5, с. 26]. Ці рядки пройняті болем самотності, потребою пошуку спорідненої душі, що розділила б його думки та сподівання, болі та міркування. Подолання духовного сирітства заповнить прірву

між особистістю і соціумом, підніме її на небувалу висоту соціальної гармонії, відчуття гідності і щастя, не даремності терзань та вболівань за долю рідного краю. Саме тому такою нестерпною стає чужина: "Серце мліло, не хотіло / Співать на чужині..." [5, с. 26].

Саме "чужина" ментальна, духовна, соціальна стає причиною душевної муки та відірваності від України, її народу. Автор вдається до прийому персоніфікації, називаючи свої думи дітьми і закликаючи їх:

В Україну ідїть, діти,
В нашу Україну,
Попідтинню, сиротами,
А я тут загину... [5, с. 28–29].

Автор передбачав, що його слово може здобути силу і славу лише в Україні, за долю народу якої він вболівав все життя, часткою якого вважав себе, що виразно проглядається вже у ранній період творчості поета.

У поезії Т. Г. Шевченка "Перебендя" постає образ народного співця, який людям "тугу розганяє", його "знають / І дякують люди" [5, с. 29], але сам він "сіромаха", "нема йому в світі хати" [5, с. 29]. Він безпритульний, над його "старою головою" "недоля жартує" [5, с. 29]. Кобзар заспіває "та й згадає, / Що він сиротина, / Пожуриться, посумує, / Сидячи під тином" [5, с. 30]. Перебендя добре відчуває настрій кожної вікової групи своїх слухачів, але, як зазначає автор, "на землі горе, ...на їй широкій, куточка нема / Тому, хто все знає, тому, хто все чує... / Його на сім світі ніхто не прийма" [5, с. 32]. Поет називає кобзаря "одиноким" [5, с. 32]: між людьми "один він, ...як сонце високе" [5, с. 32]. Використовуючи метафору "серце щебече Господню славу, / А думка край світа, на хмарі гуля. / Орлом сизокрилим літає" [5, с. 32], автор вказує на вільні думки, свободу слова, що можливі лише у природній стихії, а не у соціумі, бо люди на "Божеє слово... б насміялись", бо, "щоб тебе не цурались, / Потурай їм" [5, с. 33]. Поет народною примовкою вказує на несвободу слова у суспільстві: "Скажи, враже, як пан каже; / На те він багатий" [5, с. 33]. Підтекст твору надзвичайно глибокий, що розкриває зумовленість духовного сирітства виразників слова правди і дум народних.

Т. Г. Шевченко – співець жіночої долі, йому були зрозумілі всі душевні порухи жінки-покритки як соціально скривдженої особистості, образ якої у його творчості постає як найтрагічніший вияв самотності та безпорадності, коли "батько, мати – чужі люди" [5, с. 37], коли немає де подітись "з малим сиротою" [5, с. 37], коли відчай штовхає на самогубство: "Заховаюсь, дитя моє, / Сама під водою, / А ти гріх спокутуєш / В людях сиротою, / Безбатченком!.." [5, с. 42]. Саме такою постає проекція долі покритки і байстряти у поем "Катерина". Автор подає у творі узагальнення: "Світ, бачся, широкий, / Та

нема де прихилитись / В світі самотнім" [5, с. 44]. Проривається у творі і власне авторське трагіко-драматичне світовідчуття, зумовлене духовною самотністю: "Де ж ті люди, де ж ті добрі, / Що серце збиралось з ними жити, їх любити? / Пропали, пропали" [5, с. 44]. І у цьому плані автор відчуває спорідненість зі своїми персонажами, виражає їм співчуття. Поет вдається до філософського узагальнення світовідчуття сироти, його відчуженості у соціумі:

Сиротині сонце світить
(Світить, та не гріє) –
Люди б сонце заступили,
Якби мали силу,
Щоб сироті не світило,
Сльози не сушило [5, с. 49].

Т. Г. Шевченко зіставляє сирітське життя байстряти з собачим: "Сирота-собака має свою долю, / Має добре слово в світі сирота; / Його б'ють і лають, закують в неволю, / Та ніхто про матір на сміх не пита" [5, с. 52]. Життя байстряти-сироти набагато гірше, ніж сироти, що поховав батька-матір, бо безбатьченка зневажають люди, насміхаються. Драматизуючи світ сирітства, поет вдається до риторичних запитань: "На кого собаки на улиці лають? / Хто голий, голодний під тином сидить? / Хто лобуря водить? / Чорняві байстрята" [5, с. 52]. Автор малює невітшну долю Катрусиного сина, у якого "ні родини, ні хатини; / Шляхи, піски, горе" [5, с. 58].

У поемі "Катерина" автор подає два типи сирітства: сироти, які поховали батька й матір, але "їм зосталась добра слава, могила зосталась; / Вилле сльози на могилу – серденько спочине..." [5, с. 57]; та байстрята-сироти, "кого батько і не бачив, мати одцура-лась" [5, с. 58]. Щоб підкреслити трагіко-драматичне світовідчуття байстрят, автор використовує емоційно насичені риторичні конструкції акцентного характеру: "А тому, тому на світі, / Що йому зосталось?" [5, с. 57-58]; "Що зосталось байстрюкові?" [5, с. 58]. Поет стає на захист найбільш скривджених, зневажених, знехтуваних, порушуючи низку соціальних проблем.

У баладі "Тополя" у пейзажній замальовці постає образ тополі, яка самотньо стоїть серед поля, що "як те море / Широке синіє" [5, с. 60]. Автор акцентує на її беззахисності та самотності:

Марно зеленіє...
Кругом ні билини!
Одна, одна, як сирота
На чужині, гине [5, с. 60].

Струнка тополя уособлює в собі образ дівчини, що залишилась без милого, "день і ніч воркує, / Як голубка без голуба... / Сиротою білим світом нудить" [5, с. 62]. Низкою порівнянь підкреслюється драматичне світовідчуття самотньої дівчини, для якої, як і для Катерини, "без милого батько, мати – як чужії люди" [5, с. 62]. Автор завдяки зіставленням створює трагіко-драматичне нагнітання у передачі психологічного стану дівчини:

Без милого сонце світить –
Як ворог сміється,
Без милого скрізь могила...
Сохне вона, як квіточка [5, с. 62–63].

Дівчина у відчаї, бо її хочуть силоміць віддати за старого нелюба, відважується піти до ворожки, щоб дізнатися, "чи довго їй одинокій / На сім світі жити?" [5, с. 63]. Випивши чар-зілля і не діждавши пари, вона перетворюється на тополя, що стає символом жіночої самотності.

Образ самотньої сироти постає і у вірші "Думка". Від імені ліричної героїні ведеться сумна сповідь, яка передає увесь трагізм її світовідчуття:

Тяжко мені сиротою
На сім світі жити;
Свої люди – як чужії,
Ні з ким говорити [5, с. 69].

Відчуженість соціуму від сироти автор підкреслює словами: "Чужі люди не спитають – / Та й нащо питати? / Нехай плаче сиротина, / Нехай літа тратить!.." [5, с. 69]. Останні рядки твору розкривають причину самотності, духовного сирітства ліричної героїні, яка посиляє свої сльози з вітрами "чорнявому зрадливому / На лютеє горе!" [5, с. 69]. У цих рядках вчувається і відгомін народного замовляння, і прагнення справедливої помсти.

У вірші "До Основ'яненка" власне автор подає драматизм своєї самотності, свого світовідчуття. Наскрізно у творі проходить образ чужини та чужих людей, образ яких постає як втілення ворогів: "...Московщина, Кругом чужі люде... / Тяжко, батьку, / Жити з ворогами!" [5, с. 72].

Драматизм світовідчуття ліричного "я" посилюється пророчими щодо поета передбаченнями, висловленими ще у 1839 році:

Нехай ще раз усміхнеться
Серце на чужині,
Поки ляже в чужу землю,
В чужій домовині [5, с. 73].

Трагіко-драматичне нагнітання у творі створює повтор однокореневих слів "чужині", "чужій", "чужу". Духовну самотність відчуває не лише сам автор. Він і рідну Україну персоніфіковано подає як образ невітшої жебрачки-сироти:

Не встануть гетьмани,
Не покриють Україну
Червоні жупани.
Обідрана, сиротою
Понад Дніпром плаче;
Тяжко, важко сиротині,
А ніхто не бачить...
Тільки ворог, що сміється...[5, с. 71].

Таким чином образ самотності і сирітства набуває художнього узагальнення і спрямований пробудити патріотичні почуття у сучасників та гордість за минулу славу козацтва, що захищало Україну. Беззахисною у творі постає Україна, а образ власне автора – осиротілим, бо змушений перебувати на чужині, у ворожому соціумі.

На основі проведеного дослідження можемо зазначити, що у ранній творчості Т. Г. Шевченка постає декілька різновидів сирітства, що виразно представлені через яскраві художні образи, зокрема образ неоплаканої сироти-козака, що загинув на чужині ("Причинна"); образ дівчини-сироти, що чекає коханого ("Причинна", "На вічну пам'ять Котляревському"); духовне сирітство без милого ("Тополя", "Катерина"); сирітство ліричного "я" ("На вічну пам'ять Котляревському"); сирітство власне автора ("На вічну пам'ять Котляревському", "До Основ'яненка"); узагальнений образ сироти, якого "усюди люди засміють" ("На вічну пам'ять Котляревському") або якому "тяжко, важко в світі жити... без роду, ...хоч з гори та в воду" ("Думка"), або якому "сонце світить (Світить, та не гріє)" ("Катерина"); образ покритки-сироти при живих батьках, образ батьків-сиріт, що змушені, дотримуючись народного звичаю, вигнати з дому доньку-покритку ("Катерина"); узагальнений образ духовного сирітства українського народу після втрати І. П. Котляревського ("На вічну пам'ять Котляревському"); метафоричний образ дум-сиріт ("Думи мої, думи мої"); образ сироти-кобзаря ("Перебендя", "Катерина"); найзнедоленіший образ сироти-байстряти ("Катерина"); образ сироти-собаки, що живе в неволі, життя якої краще, ніж у байстряти ("Катерина"); образ України як невітшої жебрачки-сироти, яка "понад Дніпром плаче" ("До Основ'яненка").

Відчуття самотності, його драматизм теж набуває у творах Т. Шевченка різноманітної інтерпретації відповідно до життєвої ситуації, у якій перебуває ліричний персонаж, ліричне "я" та власне автор, що набуває художнього втілення в емоційно-експресивному налаштуванні тексту та передає світовідчуття суб'єкта ліричного чи ліро-епічного тво-

ру. Це і світ самотності розлучених закоханих ("Причинна", "На вічну пам'ять Котляревському", "Тополя"); це і загибель самотнього козака на чужині ("Причинна", "Вітре буйний, вітре буйний"); це і "одинок" гніздечко соловейка, образ якого зіставляється з Україною та Котляревським, якого не стало ("На вічну пам'ять Котляревському"); це і самотність власне автора, що змушений жити на чужині, далеко від рідних людей та України ("На вічну пам'ять Котляревському", "До Основ'яненка"); це і самотність козака на чужині, що шукав кращу долю ("Тече вода в синє море"); це і духовна самотність ліричного "я" ("Думи мої, думи", "Катерина"); це і образ самотнього кобзаря та народного поета ("Думи мої, думи", "Перебендя"), це і найтрагічніше втілення образу самотності – покритка ("Катерина"); це і образ самотньої тополі ("Тополя").

У ранній творчості Т. Г. Шевченка, що мала романтичний характер, основною причиною самотності та сирітства постають чужі люди, доля та чужина. Акцентно-виразного значення набувають повтори "така... доля", "одна", "одинокий", що виражають відчуженість від соціуму сиріт та знедолених одиниць, приреченість на самогубство чи смерть з туги на чужині. Порушує поет і проблему самотності та духовного сирітства митця, персоналізований образ дум якого здобуде силу і славу лише у рідному краї, в Україні. Світовідчуття власне автора так чи інакше споріднене зі світовідчуттям ліричних героїв, тому можна говорити про автобіографічні витоки духовної самотності та сирітства у поетичних творах Т. Г. Шевченка. Наскрізним постає образ плачу, бо знедолена людина приречена на безвихідь. Це підкреслюють народнопісенні символічні образи ("шляхи биті заросли тернами", "шляхи, піски, горе"), які акцентують на відриві самотньої чи осиротілої особистості від соціуму ("світ... широкий, / Та нема де прихилитись / В світі одиницею"). Самотнім постає і народний співець, якого порівнює автор "з сонцем високим", яке теж у небі одне. Немає місця у соціумі і тим, хто прагне свободи слова та думки, того "на сім світі ніхто не прийма". Автор відчуває спорідненість зі своїми ліричними персонажами, виражає своє співчуття. Загалом, порушена нами наукова проблема розкриває широкі горизонти щодо дослідження світовідчуття автора і його ліричних героїв у різні періоди творчості Т. Г. Шевченка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Зайцев П.* Як творив Шевченко-поет / П. Зайцев. – Стрий: Опришки, 2009.
2. *Мейзерська Т.* Проблеми індивідуальної міфології Шевченка / Т. Мейзерська. – Одеса: Астропринт, 1997.
3. *Мейзерська Т.* Типологія імагінативного мислення Т. Г. Шевченка / Т. Мейзерська // Шевченкознавчі студії: Збірник наукових праць / КНУ імені Тараса Шевченка. – Вип. 16. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2013.
4. *Шаф О.* Мотив руйнації родинних стосунків у поезії Тараса Шевченка в гендерному ракурсі / О. Шаф // Шевченкознавчі студії: Збірник наукових праць / КНУ імені Тараса Шевченка. – Вип. 16. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2013. – С. 103–109.
5. *Шевченко Т.* Кобзар / Т. Шевченко. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2004. – 504 с.

Стаття надійшла до редколегії 12.04.17

Стрюк Л., Шалацкая А.

ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОТРАЖЕНИЕ МИРА ОДИНОЧЕСТВА И СИРОТСТВА В РАННЕМ ТВОРЧЕСТВЕ Т. ШЕВЧЕНКО

В статье рассмотрены особенности художественного отражения мира одиночества и сиротства в раннем творчестве Т. Шевченко, выявлены разные типы сирот, изображенных в лирических и лиро-эпических произведениях поэта, выяснена специфика интерпретации ощущения одиночества. Обращено внимание на художественные средства, к которым чаще всего обращается Т. Шевченко в создании соответствующей трагико-драматической тональности лирического повествования об одиночестве или сиротстве лирического персонажа, лирического "я" или собственно автора.

Ключевые слова: художественный мир; художественное отражение; чувство одиночества; образ сироты; риторические конструкции; трагико-драматическое мироощущение; психологическое состояние; автор; лирическое "я".

Stryuk L., Shalatska G.

ARTISTIC REFLECTION OF THE WORLD OF LONELINESS AND ORPHANHOOD IN EARLY T. SHEVCHENKO'S WORKS

The article considers the features of artistic reflection of the world of loneliness and orphanhood in the early T. Shevchenko's works, reveals various types of orphans depicted in the poet's lyric and lyric-epic works, and also a various interpretation of the sense of loneliness in them. Particular attention is drawn to artistic means, which T. Shevchenko usually refers to creating the corresponding tragic drama tonality of the lyrical narration about the loneliness or orphanhood of the lyrical character, the lyrical "I" or the author himself.

Key words: artistic world; artistic reflection; the sense of loneliness; the image of an orphan; rhetorical constructions; tragic drama attitude; psychological state; author; lyrical "I".